

**Андрій Олександрович ГУТОРОВ**

доктор економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування, ННЦ «Інститут аграрної економіки»  
E-mail : Gutorov.Andrew@gmail.com

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ**

Гуторов, А. О. Теоретико-методологічні засади розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки [Текст] / Андрій Олександрович Гуторов // Український журнал прикладної економіки. – 2019. – Том 4. – № 2. – С. 6-16. – ISSN 2415-8453.

**Анотація**

**Вступ.** Стратегічні імперативи щодо гарантування продовольчої безпеки держави, збереження села, підвищення ефективності агропромислового виробництва та його конкурентоспроможності в умовах глобалізації актуалізують економіко-соціальні проблеми, вирішити які можливо тільки на базі інтеграційних відносин, до системи яких залучені всі сільськогосподарські товаровиробники.

**Мета.** Метою є формування теоретико-методологічних засад розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки.

**Метод.** Під час дослідження використано такі методи: абстрактно-логічний, монографічний, узагальнення, системного аналізу й синтезу, графічний.

**Результати.** Удосконалено теоретичні засади розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки, визначено форми їх реалізації. Доведено, що інтеграційні відносини в аграрному секторі економіки – це окрема економічна категорія, метавид економічних відносин, які органічно пов'язані із системою розвитку продуктивних сил. Сформовано методологічний базис інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки завдяки його формалізованому структуруванню, систематизації, уточненню й верифікації принципів, законів і закономірностей розвитку інтеграційних та квазіінтеграційних відносин, їх системно-організаційних властивостей й функцій інтеграційної взаємодії. Систематизовані науково-практичні підходи до оцінювання рівня інтеграції в аграрному секторі економіки. Розроблено модель економічного зростання в аграрному секторі економіки на основі неоіндустріального розвитку інтеграційних відносин. Удосконалено теоретико-методологічні засади стратегічного управління системою інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки. Обґрунтовано концепцію розвитку продуктової інтеграції, розроблено континуум її стратегій і уточнено методологічний базис стратегічного вибору. Удосконалено механізм інноваційно-інтеграційного розвитку аграрного сектора економіки України на контрактних засадах. Розроблено моделі й організаційно-економічні засади залучення усіх форм господарювання до інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки, зокрема на базі виробничої контрактації. Обґрунтовано стратегічні напрями регулювання розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки, визначено концептуальні засади рентної політики в цій системі.

**Ключові слова:** інтеграція; інтеграційні відносини; розвиток; аграрний сектор економіки; контрактація; рента; неоіндустріалізація.

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF THE INTEGRATION RELATIONS'  
DEVELOPMENT IN THE AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY**

**Abstract**

**Introduction.** *The strategic imperatives of guaranteeing food security of the state, preserving rural areas, increasing efficiency of agricultural production and its competitiveness in the context of globalization actualize economic and social problems, which can only be solved on the basis of integration relations, in the system of which all agricultural producers are involved.*

**Purpose.** *The goal of the research is to form the theoretical and methodological bases for development of the integration relations in the agrarian sector of economy.*

**Methods.** *During the study, the such methods were used: abstract-logical, monographic, generalization, system analysis and synthesis, graphic.*

**Results.** *The theoretical bases of integration relations development in the agrarian sector of economy are disclosed. It is proved that the integration relations in the agrarian sector of the economy are the separate economic category, a metatype of the economic relations, which are integrally connected with the system of productive forces' development. The methodological basis of the integration relations in the agrarian sector of economy is created by its formalized structuring, systematization, specification and verification of the principles, laws and regularities of development of the integration and quasiintegration relations, their system and organizational properties and functions of integration interaction. Scientific and practical approaches to estimation of the integration's level in the agrarian sector of the economy are systematized. The model of economic growth in the agrarian sector of economy based on neoindustrial development of the integration relations is created. The theoretical and methodological principles of system strategic management of the integration relations in the agrarian sector of economy are improved. The concept of grocery integration development is proved, continuum of its strategy is developed, and the methodological basis of the strategic choice is specified. The mechanism of innovative and integration development of the agrarian sector of Ukrainian economy on the contract bases is improved. Models, organizational and economic principles of all economic operators' involvement into the integration relations in the agrarian sector of economy, in particular based on production contracting, are developed. The strategic directions of regulating development of the integration relations in the agrarian sector of economy are justified and conceptual principles of rental policy in this system are disclosed.*

**Keywords:** *integration; integration relations; development; agrarian sector of the economy; contracting; rent; neoindustrialization.*

**JEL classification:** E 27; L 22; O 13; Q 10; Q 13

---

**Вступ**

Стратегічні імперативи щодо гарантування продовольчої безпеки держави, збереження села, підвищення ефективності агропромислового виробництва та його конкурентоспроможності в умовах глобалізації актуалізують економіко-соціальні проблеми, вирішити які можливо тільки на базі інтеграційних відносин, до системи яких залучені всі сільськогосподарські товаровиробники.

Нині в Україні стратегічний потенціал інтеграційних відносин недооцінено. Так, завдяки звуженню змісту інтеграційних відносин до процесів інтеграції нівельовано системну сутність інтеграційного механізму, не враховано діалектичну єдність з суспільним поділом праці, розвитком продуктивних сил і економічних відносин.

---

Водночас світовий досвід показує, що розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки обумовлює неоіндустріалізацію галузі, формує ефективні й тривалі зв'язки між товаровиробниками уздовж ланцюга створення додаткової вартості, сприяє підвищенню всіх видів ефективності виробництва й конкурентоспроможності вироблених економічних благ, приводить до сталого економічного зростання в умовах децентралізації влади й самоврядування.

Потребу розвивати інтеграційні відносини в аграрному секторі економіки України визначено у «Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» та «Стратегічних напрямках розвитку сільського господарства України на період до 2020 року». Розробка теоретико-методологічних засад розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки передбачена Програмою наукових досліджень НААН України на 2016–2020 рр. № 40 «Теоретико-методологічне забезпечення економічного розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій».

Проблема розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки є поліаспектною. Базисом її розв'язання є фундаментальні праці Ф. Агьона, Дж. Акерлофа, Л. Берталанфі, О. Богданова, Б. Гаррета, Т. Грейнджера, С. Губанова, В. Гусакова, М. Запольського, Дж. Кейнса, К. Кларка, Р. Коуза, В. Леонтьєва, І. Лукінова, К. Маркса, А. Маршалла, Д. Норта, М. Портера, А. Сміта, М. Спенса, Г. Спенсера, Г. Стіглера, Ж. Тіроля, О. Уільямсона, Г. Фельдмана, Е. Філіпса, А. Фішера, К. Харіген, О. Харта, Е. Хекшера, Б. Хольмстрема, Ю. Яковця.

Розв'язанню проблем розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки, методології ефективної взаємодії держави та корпоративного сектора присвятили свої праці В. Амбросов, В. Андрійчук, О. Бородіна, В. Валентинов, А. Данкевич, Є. Данкевич, С. Дем'яненко, В. Дубицький, Т. Дудар, О. Єранкін, І. Зеліско, М. Коденська, Д. Крисанов, М. Кропивко, М. Ксенофонов, М. Лендел, В. Липчук, Ю. Лузан, Ю. Лупенко, П. Макаренко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, М. Міненко, Ю. Нестерчук, В. Ніценко, О. Одінцов, О. Онищенко, Б. Пасхавер, М. Пугачов, В. Россоха, П. Саблук, О. Садовник, Н. Скопенко, О. Томілін, Ю. Уманців, М. Хвесик, О. Шпикуляк та ін.

Незважаючи на численні праці, нині потребують розробки сучасна парадигма розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки, методологічні засади вибору найбільш раціональних форм їх реалізації, методи оцінювання рівня інтеграції на всіх щаблях ієрархії економічної системи, механізми розвитку і регулювання інтеграційних відносин, зокрема рентні, ефективні моделі залучення до інтеграційних відносин усіх без винятку суб'єктів господарювання.

### **Мета дослідження**

Метою статті є формування теоретико-методологічних засад розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки.

### **Виклад основного матеріалу дослідження**

Дослідження сутності інтеграції показало, що вона вміщує ознаки дії та її результату, означає певну досконалу, сталу цілісність, якої було досягнуто під час реконструкції й цілеспрямованого відновлення, що прагне до системної бездоганності у своїй будові. Об'єднання інтеграції, дезінтеграції, диференціації й прогресу являє собою концепт інтегратизму [1, с. 107], якому властиві діалектична взаємозумовленість, органічна єдність цілого і його частин, поліморфізм й універсальність, нерозривність зв'язку між інтеграційним процесом і системою як його результатом.

Зважаючи на змістовий поліморфізм, таксономічна система інтеграції охоплює всі сфери, а основними її елементами є природна, технічна, економічна, соціальна й науково-освітня інтеграції. Різновидом економічної інтеграції є агроекономічна інтеграція, сутність якої відповідає секторному поділу національної економіки. Типологія агроекономічної інтеграції враховує економічний рівень, характер зв'язків,

---

напряв об'єднання, принципи взаємодії, порядок руху капіталу учасників, мету співробітництва, рівень інтегрованої діяльності й самостійності учасників інтеграційної взаємодії, стадію господарського процесу і охопленість ланок ланцюга створення додаткової вартості, рівень концентрації власності, напряв координації під час об'єднання, організаційну будову інтегрованих суб'єктів господарювання, джерело потенціалу інтеграції.

Базисом та необхідною передумовою економічної інтеграції й інтеграційних відносин у цілому та в аграрному секторі економіки зокрема є суспільна організація праці [2, с. 525]. Будучи наслідком суспільного поділу праці, кооперація є всезагальною основою інтеграції, а сам поділ праці викликає її необхідність. З іншого боку, інтеграція розвивається під впливом усупільнення виробництва, базисом чого є інтеграційні відносини та зв'язки.

Під інтеграційними відносинами в аграрному секторі економіки, на нашу думку, необхідно розуміти економічні відносини суб'єктів господарювання та їх об'єднань, а також галузей і підгалузей економіки з приводу створення інтегрованих економіко-виробничих систем та/або інституцій для реалізації спільних економічних інтересів у коротко- та довгостроковій перспективі завдяки виробництву конкурентоспроможної продукції (товарів, робіт, послуг) для задоволення споживчого попиту на всіх етапах технологічного ланцюга створення додаткової вартості, забезпечення сталого й просторового розвитку на всіх рівнях ієрархії й гарантування продовольчої безпеки держави.

Інтеграційні відносини в аграрному секторі економіки є мультиагентськими, міждисциплінарними щодо економічних відносин, охоплюють техніко-економічні, організаційно-економічні, соціально-економічні відносини, а також речову, організаційну й суспільну форми розвитку продуктивних сил. Різновидом інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки є кооперативно-інтеграційні відносини, що відповідають мікрорівню економічної системи. Розглядаючи агроекономічну інтеграцію через призму інтеграційних відносин, стає очевидним, що вона трансформується в інтеграційний механізм – сукупність станів, процесів і зв'язків, що виникають під час інтегрування. Елементами системи інтеграційних відносин є об'єкти (те, з приводу чого формують і реалізують відносини), суб'єкти (економічні агенти, що беруть активну участь у відносинах), а також мотиви, стимули, цільові установки та інтереси суб'єктів.

Основною формою реалізації інтеграційних відносин на мікрорівні є інтегрований суб'єкт господарювання. Формами територіальної організації інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки є територіально-виробничі комплекси, вільні економічні зони і кластери. Їх системно-параметричне позиціонування визначають рівень розвитку інститутів, рівень самоорганізації в економіці, лібералізація відносин, динаміка синергетичних ефектів інтеграційної взаємодії [3].

Загальними принципами формування й реалізації інтеграційних відносин є [4, с. 94–104]: принципи заінтересованості суб'єктів інтеграційних відносин; формальної добровільної участі в інтеграційних відносинах; цілісності й субординації умов інтеграції; єдності об'єктивної і суб'єктивної сутності інтеграційних відносин; розвитку інтеграційних відносин; оптимального співвідношення інтеграції на всіх рівнях ієрархії економічних систем. До основних конкретних принципів належать принципи організації, управління, підприємництва, бухгалтерського обліку й інвестиційної діяльності; на міжнародному рівні – принципи порівняльних витрат і порівняльних переваг; глобальної зовнішньої економії; інтерналізації зовнішніх ефектів.

Сутність інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки як системної організації визначають відповідні властивості – гомогенні сукупності проявів, загальних і специфічних рис. До основних властивостей інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки належать [4, с. 106–108]: наявність цілі; цілеспрямованість, цільова

адаптація й доцільність; адаптивність і організаційна рефлексивність; егресивність; емерджентність; інгресивність; інтегративність; комбінаторна селективність; кон'югованість; корпоративність; обмеженість; саморегулювання; системна цілісність і єдність елементів; структурна організованість. Властивості інтеграційних відносин імплементуються через їхні функції. Крім загальних функцій інтеграційних відносин (організаційна, узгоджувальна, стимулювальна, ресурсна, зрівноважувальна), нами виокремлено відтворювальну, інноваційну та функцію інституційних перетворень.

Розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки підпорядкований як загальним економічним законам, так і специфічним закономірностям, які носять не всезагальний характер і можуть бути уточнені залежно від дії об'єктивних чинників. До загальних законів належать закон відповідності виробничих відносин характеру й рівню розвитку продуктивних сил, закон концентрації й монополізації виробництва, закон суспільного поділу праці, закон економії часу, закон соціалізації аграрного виробництва, закон вертикальної інтеграції, закон самозбереження, закон синергії, закон розвитку, закон інформованості-упорядкованості. Серед основних закономірностей розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки визначено такі: взаємодоповнюваності суб'єктів інтеграційних відносин за виробничим типом, розмірами, виробничими потужностями й виробничими функціями; оптимальної кількості суб'єктів інтеграційних відносин; зростання рівня бюрократизації управління в міру збільшення масштабу інтеграції; еквівалентності економічних відносин між суб'єктами інтеграційних відносин; обмеженості форм реалізації інтеграційних відносин при необмеженій кількості суб'єктів інтеграційних відносин; раціонального рівня інтенсивності функціонування інтегрованого суб'єкта господарювання і всіх його елементів; зниження частки сільськогосподарської сировини в структурі кінцевої продукції інтегрованого суб'єкта господарювання; циклічної еволюції форм інтеграційної взаємодії.

Окремим типом інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки є квазіінтеграційні відносини [5]. Вихідними методологічними передумовами здійснення контракції в аграрному секторі економіки є принципи законності, формальності, відповідальності, рівноправності, відкритості й прозорості, забезпечення конкуренції, ефективності та контрольованості. Відповідно до розробленої типології договори контракції доцільно класифікувати: за видами благ, на які розповсюджується контракція (товарні, ресурсні, гарантійні, агросервісні, управлінські); за направленістю і глибиною квазіінтеграційних відносин (виробничі, зокрема й бартерні угоди, та ринкові); а також за рівнем здійснення (державні, корпоративні, індивідуальні й внутрішньогосподарські у формі створення госпрозрахункових підрозділів).

Різновидом контракції є виробнича контракція – добровільне, платне виробництво та збут у встановлені строки сільськогосподарської продукції певного виду, кількості і якості контрактором на замовлення контрактанта, яке здійснюють на основі попередньо укладеного договору виробничої контракції. Виробничу контракцію необхідно здійснювати за однією з базових моделей, що ранжовані в міру зниження рівня вертикальної координації між її суб'єктами: централізована, кластерно-централізована, багатостороння, неформальна, посередницька. Кожна з моделей має свої переваги і вади, особливості застосування, повинна гарантувати виконання економічної, соціальної, системоутворювальної та регулювальної функцій.

У сфері цивільно-правових договірних відносин виробнича контракція юридично регулюється нормами Цивільного кодексу України та Положенням про виробничу контракцію сільськогосподарської продукції, що затверджує Кабінет Міністрів України. Для створення рівних умов для здійснення виробничої контракції пропонуємо доповнити Цивільний кодекс України статтею 713<sup>1</sup> «Істотні умови договору виробничої контракції сільськогосподарської продукції». Проект Положення про

виробничу контракцію сільськогосподарської продукції, який ми розробили [5, с. 139–165], складається з восьми розділів та 89 пунктів, що визначають загальні засади виробничої контракції, принципи її здійснення, вимоги до сторін, їхні права й обов'язки, порядок укладення і виконання договорів, порядок і механізми визначення ціни на проведення розрахунків за договорами виробничої контракції, відповідальність сторін за невиконання договірних зобов'язань, порядок вирішення спорів тощо. Регулювання виробничої контракції в сфері публічних закупівель сільськогосподарської продукції за пропонованою моделлю має здійснюватися відповідно до норм Господарського кодексу України, які є спеціальними щодо норм відповідних статей Цивільного кодексу України.

Система управлінських рішень щодо розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки як на мікро-, так і на макрорівні має базуватися на оцінках рівня інтеграції, беручи до уваги економічний масштаб діяльності, тип інтеграції, рівень спеціалізації суб'єктів господарювання, залучених до інтеграційних відносин, а також вид стратегії інтеграції. Оцінювання рівня інтеграції має ґрунтуватися на одному з чотирьох методологічних підходів: на основі системи показників концентрації ринку; самозабезпеченості ресурсами на всіх ланках ланцюга створення додаткової вартості; оцінки конкурентних переваг інтегрованих суб'єктів господарювання; оцінки розвитку міжгалузевих відносин на базі аналізу таблиць «витрати–випуск». Своєю чергою система показників розмірів інтегрованих суб'єктів господарювання має бути максимально незалежною від типу спеціалізації, значущою для підприємств з різних секторів економіки, характеризувати пропорційне збільшення розмірів під час інтеграції і їх зменшення при дезінтеграції, бути придатною до порівняння, легкою в розрахунку й базуватися на статистичних даних. Реалізація цих критеріїв передбачає поділ учасників інтеграційних відносин не лише за типом спеціалізації, а й за рівнем і типом інтеграції.

Головним індикатором розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки ми вважаємо мультиплікатор валової доданої вартості, методичні засади розрахунку якого розробила М. Леденцова [6, с. 52] ( $M_{VA}^{AS}$ ):

$$M_{VA}^{AS} = (VA_A + VA_{Fr} + VA_{Fi}) / (VA_A + VA_{Fr}), \quad (1)$$

де  $VA_A$ ,  $VA_{Fr}$ ,  $VA_{Fi}$  – валова додана вартість сільського господарства, лісового господарства й харчової промисловості (за видом економічної діяльності «виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів») відповідно.

При цьому моделі економічного зростання в аграрному секторі економіки на інтеграційних засадах, цільовий критерій яких – максимізація сукупної доданої вартості, прямо чи опосередковано створеної з продукції галузі, визначаються рівняннями (2)–(4):

$$GDP(BL, FL, Y) = \theta \cdot BL \cdot Y / FL \rightarrow \max, \quad FL \neq 0, \quad (2)$$

$$GDP(FL, VA) = \theta \cdot FL \cdot VA \rightarrow \max, \quad (3)$$

$$GDP(MV, VA) = MV_{VA}^{AS} \cdot VA \rightarrow \max, \quad (4)$$

де  $GDP$  – функція валової доданої вартості (ВВП галузі);

$FL, BL$  – міра прямих і непрямих зв'язків галузі відповідно;

$VA$  – обсяг валової доданої вартості аграрного сектора економіки;

$Y$  – обсяг кінцевого продукту (загальний обсяг кінцевого використання) аграрного сектора економіки;

$\theta$  – регульовальний параметр впливу прямих міжгалузевих зв'язків на валову додану вартість.

Ураховуючи, що розвиток інтеграційних відносин створює базис для економічного зростання, збільшення норми валового нагромадження, а відтак і

---

індустріалізації, більш продуктивного використання ресурсного потенціалу та зростання обсягів випуску продукції кінцевого попиту, можна стверджувати, що динаміка сукупної валової доданої вартості буде характеризуватися нелінійним приростом фактичного й фізичного обсягу. При дезінтеграції цей процес буде зворотним. Зважаючи на те, що синергетичний ефект мультиплікатора має часовий лаг, канонічна модель зростання в аграрному секторі економіки набуває вигляду (5).

$$GDP_p(t + \Delta t) = \Psi \cdot GDP_p(t), \quad (5)$$

де  $\Psi$  – оператор нелінійного росту,

$t$  – фактор часу;

$p$  – постійні ціни певного року.

Транснаціональна інтеграція в аграрному секторі економіки здійснюється на всіх рівнях ієрархії з метою розширення ринків збуту продукції міжнародних корпорацій, зниження матеріальних, транспортних витрат і митних платежів, мінімізації трансакційних витрат, оптимізації податкового навантаження, диверсифікації ризиків. Водночас брак в Україні інституційної системи державної фінансової підтримки експорту нині істотно знижує рівень конкурентоспроможності продукції аграрного сектора економіки на міжнародних ринках. Тому в умовах євроінтеграційних процесів нагальною є потреба реформування системи підтримки експорту продукції кінцевих технологічних переділів з одночасним обмеженням зовнішньої торгівлі сировиною і напівфабрикатами, її внутрішньо-корпоративним транскордонним переміщенням.

У цілому інтеграційні відносини формують базис економічного зростання національної економіки і її секторів, визначають тип і вектор економічного розвитку й суспільно-економічних трансформацій. Їхній сталий розвиток приводить до неоіндустріалізації, інтенсифікації й екологізації виробництва, розширеного відтворення, зростання рівня продовольчої незалежності й міжнародної конкурентоспроможності країни, конвергенції соціально-економічних систем і територій тощо. Мінімізація темпів або повна відсутність розвитку інтеграційних відносин протягом тривалого часу призводить до переважання екстенсивних чинників суспільно-економічного прогресу над інтенсивними, нарощування асиметрії в розвитку й розміщенні продуктивних сил, деградації господарського механізму, витрачання запасу міжнародної конкурентоспроможності. Дальший регрес інтеграційних відносин спричиняє деіндустріалізацію, загальний економічний занепад, стагфляцію, диспропорційність міжгалузевих відносин, що, з урахуванням неоліберальної глобалізації та опортунізму, створить реальну загрозу національній безпеці через перетворення її на сировинний придаток і ринок збуту неякісних товарів інших, більш розвинених, країн світу.

Як справедливо наголосив В. Геєць, нині потрібно забути про політичні чвари і реалізувати соціодержавно-приватне партнерство в країні, де і кожна людина, і кожний державний службовець, і кожний підприємець, не жаліючи себе, працюють на країну, на її суспільство, і зрештою – на самих себе [7, с. 858]. Україні потрібна така модель економічних відносин, що мінімізує непродуктивну рентоорієнтовану поведінку, опортунізм, прибуток, одержаний за рахунок провалів ринку й інституцій, спекулятивних оборудок, вироблених і привласнених на підприємствах сировинних галузей з низькою нормою додаткової вартості тощо.

Розроблена концептуальна модель розвитку аграрного сектора економіки на засадах інтеграції й неоіндустріалізації загалом реалізує закон вертикальної інтеграції, передбачає формування публічно-корпоративних ланцюгів створення додаткової вартості і її привласнення на кінцевій стадії технологічного переділу, тим самим забезпечуючи розширене відтворення капіталу, соціалізацію й інституціалізацію економічних відносин, ієрархічно підпорядковує приватні інтереси суспільним так, що це гарантує продовольчу, економічну безпеку й конкурентоспроможність (рис. 1).



**Рис. 1. Концептуальна модель розвитку аграрного сектора економіки на інтеграційних засадах**

*Умовні позначення: Ц – цілі, М – механізми.*

Свою чергою реалізація цієї моделі можлива у двох формах – централізованій і децентралізованій. Централізована модель базується на головній ролі інтегрованих суб'єктів господарювання приватної, державної і змішаної форм власності. Децентралізована модель передбачає гнучкі форми взаємодії між учасниками інтеграції, базується на концептах просторового розвитку, тому є особливо актуальною в Україні під час здійснення адміністративно-територіальної реформи, надаючи можливості органам місцевого самоврядування на селі використовувати весь потенціал сільських територій для вирішення соціально значущих проблем сталого розвитку. Полюсами конкурентоспроможності, як і полюсами інтеграції, в аграрному секторі економіки визначено інтегровані суб'єкти господарювання й кластерні системи, діяльність яких скоординована державною політикою й контролюється суспільством для недопущення монополізації й деструктивних рентних ефектів.

Одним із стратегічних концептів підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектора економіки є розвиток продуктивних інтеграційних відносин [8]. Агропродуктові інтеграційні відносини, що формуються уздовж ланцюга створення додаткової вартості, завжди прямують до повної вертикальної інтеграції, даючи змогу інтегрованим суб'єктам господарювання максимізувати синергетичний ефект від інтеграційної взаємодії. Вони мають бути реалізовані з урахуванням дотримання принципів взаємної заінтересованості потенційних і реальних учасників та ієрархії їхніх інтересів, наявності спільної мети й мотивації потенційних учасників, ініціативного лідерства, законності, неперервності ланцюга створення додаткової вартості, урахування соціальних, екологічних та економічних проблем галузевого й



---

територіального розвитку, а також однорідності за виробничим типом суб'єктного складу ланцюга створення додаткової вартості.

Продуктові інтеграційні відносини в аграрному секторі економіки мають значний стратегічний потенціал, до стратегічного набору якого належать стратегії повної інтеграції, часткової інтеграції, неінтеграції, пов'язаних осіб та франчайзингу. Вибір стратегії інтеграційної взаємодії залежить від рівня стабільності чи волатильності конкурентних умов на товарному ринку, рівня інтеграції та ринкової влади інтегрованого суб'єкта господарювання. Продуктову інтеграцію в аграрному секторі економіки на мезо- і мікрорівнях доцільно розвивати у формі господарських об'єднань, холдингів, а також самоврядних кластерних організацій. Для розвитку кластерів потрібно дотримуватися принципів самоорганізації, географічної локалізації, конкурентоспроможності виробленої продукції підприємства-інтегратора, продуктового характеру кластеризації, досконалої конкуренції між учасниками кластера, координації діяльності кластера з боку органів державної влади. Пріоритет до того ж має бути наданий розвитку тих продуктово-інтегрованих суб'єктів господарювання, які зареєстровані і сплачують податки за місцем здійснення ними економічної діяльності. Також одним із різновидів кластерної організації агропромислового виробництва є формування субкластерів усередині інтегрованих суб'єктів господарювання, що дає змогу оптимізувати структуру управління, сконцентрувати виробничі потужності за принципом максимізації сукупної новоствореної вартості на певній території, відтак упровадити принципи галузевого і просторового розвитку на рівні підприємства.

Ефективний розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки за участю господарств населення передбачає розв'язання проблеми узгодження інтересів трьох інституційних груп агентів – держави, підприємницьких структур та домогосподарств, для чого було формують відповідну площину дихотомії їх соціоекономічних інтересів з урахуванням структурування носіїв, змісту, цілей та інструментів реалізації квазіінтеграційних відносин. Для залучення до продуктових інтеграційних відносин господарств населення потрібно провести їхню соціально-економічну класифікацію, а межу віднесення сільських домогосподарств і особистих селянських господарств до товарних доцільно визначати, виходячи з нормативного обсягу виробництва продукції, реалізація якого забезпечила б принаймні мінімальний рівень трудового доходу на рік. Своєю чергою моделями залучення господарств населення до інтеграційних відносин є кооперативна, кооперативно-інтегрована, міні-кластерна, внутрішньо-господарського орендного чи трудового підряду та виробничої контрактації. Здійснення виробничої контрактації в аграрному секторі економіки процедурно різниться залежно від складу учасників квазіінтеграційних відносин, а також форми власності і господарювання, що було враховано в концептуальних моделях простої і багатосторонньої контрактації сільськогосподарської продукції.

Система економічних механізмів інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки містить рентоорієнтовану поведінку, базисом якої є рента і рентні ефекти. Таксономічна система ренти в сучасній економічній парадигмі передбачає її умовний поділ на земельну й економічну ренту, що зумовлює потенціал рентовидобування з усіх можливих ресурсів з обмеженими кількісними і якісними характеристиками. Наслідком інституціоналізації рентних відносин є поява рентних ефектів – стійких економічних вигід, потенційних і реальних можливостей отримання й привласнення рентних наддоходів. Без належної державної регуляторної політики рентні ефекти перетворюються на неформальні інститути, далі формалізуються і згодом призводять до істотних макроекономічних диспропорцій. Методологічною основою рентної політики є теорія вартості й теорія рівноваги підприємства, базисом для ухвалення рішень – аналіз ланцюгів створення додаткової вартості на предмет виявлення рентних

і квазірентних складників. Для стимулювання продуктивного й обмеження деструктивного рентного пошуку інтегрованими суб'єктами господарювання в аграрному секторі економіки України необхідно трансформувати інституціональне оточення ведення підприємницької діяльності. До того ж ренту мають вилучати послідовно, залежно від стадії суспільного виробництва та виду рентного ефекту [9, с. 45–46]. Так, її вилучення необхідне на етапах найактивнішого використання ресурсів, переробки, транспортування, зберігання й збуту готових економічних благ, зокрема й під час міжнародної торгівлі в цілях регулювання трансфертного ціноутворення. Усуспільнена рента має нагромаджуватися на спеціальних державних рахунках, становити національне надбання, спрямовуватися на фінансування пріоритетних програм сталого розвитку.

Одним із найбільш ефективних методів непрямого регулювання інтеграційних відносин, їхньої соціалізації запропоновано створення на селі спеціальних економічних зон, коли всі суб'єкти господарювання, зокрема й інтегровані, повинні будуть самостійно обрати: або взяти на себе відповідальність за розвиток села і отримувати податкові пільги й державні преференції, або сплачувати податки в повному обсязі. Водночас державний і громадський контроль за додержанням законодавчих норм й інституційних вимог гарантуватиме чесність, прозорість і досконалу конкуренцію під час здійснення господарської діяльності на селі.

### **Висновки та перспективи подальших розвідок**

Розвиток національної економіки та її аграрного сектора зокрема має базуватися на неоіндустріальній парадигмі інтеграційних відносин. Системний поступ до інтеграції забезпечує формування цілісних агропродовольчих ланцюгів створення додаткової вартості, стимулювання виробництва продукції високих технологічних переділів, виникнення синергетичних ефектів, підвищення національної конкурентоспроможності й рівня продовольчої безпеки, створення нових робочих місць, збереження села тощо, при цьому зберігаючи національну ідентичність і даючи змогу реалізовувати механізми стратегічного планування й галузевого самоврядування на всіх рівнях ієрархії.

Для ефективного наукового забезпечення й супроводу розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки необхідна оновлена парадигма інтеграції, в основу якої доцільно покласти сформований у цьому дослідженні теоретико-методологічних базис. Безумовно, окреслена проблема не є вичерпною та повною мірою розв'язаною, що окреслює предметну область подальших розвідок у цій сфері.

### **Список літератури**

1. Энгельгардт В. А. Интегрatism путь от простого к сложному в познании явлений жизни. *Вопросы философии*. 1970. № 11. С. 103–115.
2. Економічна енциклопедія / ред. рада : Б. Д. Гаврилишин [та ін.]. Київ : Академія ; Тернопіль : Акад. нар. госп-ва, 2002. Т. 3. 952 с.
3. Кластеризація вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України / за заг. ред. В. В. Оскольського. Київ : ПП фірма «Серж», 2014. 336 с.
4. Гуторов А. О. Розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки. Київ : ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2016. 484 с.
5. Гуторов А. О. Розвиток виробничої контрактації в аграрному секторі економіки. Харків : ТОВ «Смугаста типографія», 2017. 167 с.
6. Леденёва М. В. Сырьевая внешнеторговая специализация России: расчёт потерь добавленной стоимости. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2011. № 23 (116). С. 47–58.
7. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку.

---

Київ : Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ, 2009. 864 с.

8. Гусаков В. Г., Запольский М. И. Научные основы создания продуктовых компаний. Минск : Беларус. навука, 2012. 195 с.
9. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. / О. М. Бородіна, В. М. Геець, А. О. Гуторов [та ін. ] ; за ред. В. М. Гейця, О. М. Бородіної, І. В. Прокопи. Київ : Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2012. 56 с.

## Reference

1. Engelhardt, V. A. (1970). "Integratism is a path from simple to complex in the knowledge of life phenomena". *Voprosy filosofii*, no. 11, pp. 103–115.
2. *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic encyclopedia]. (2002). Vol. 3. In Havrylyshyn, B. D. (ed.). Akademiia. Kiev. Ukraine.
3. *Klasteryzatsiia – vahomyi faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy* [Clustering is a significant factor in improving the competitiveness of the Ukrainian economy]. (2014). In Oskolskyi, V. V. (ed.). Serzh. Kiev. Ukraine.
4. Hutorov, A. O. (2016). *Rozvytok intehtratsiinykh vidnosyn v ahrarnomu sektori ekonomiky* [Development of the integration relations in the agrarian sector of economy]. Sik Hrup Ukraina. Kiev. Ukraine.
5. Hutorov, A. O. (2017). *Rozvytok vyrobnychoi kontraktatsii v ahrarnomu sektori ekonomiky* [Development of the production contracting in the agrarian sector of economy]. Smuhasta typhrafiia. Kharkiv. Ukraine.
6. Ledeneva, M. V. (2011). "Raw material foreign trade specialization of Russia: calculation of added value losses". *Natsionalnye interesy: priority i bezopasnost*, vol. 7, issue 23, pp. 47–58.
7. Heiets, V. M. (2009). *Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku* [Society, state, economy: phenomenology of interaction and development]. IEF. Kiev. Ukraine.
8. Gusakov, V. G. and Zapolskii, M. I. (2012) *Nauchnye osnovy sozdaniia produktovykh kompanii* [Scientific basics of creating food companies]. Navuka. Minsk. Belarus.
9. *Ukrainska model ahrarnoho rozvytku ta yii sotsioekonomichna pereorientatsiia* [Ukrainian model of agrarian development and its socio-economic reorientation]. (2012). In Heiets, V. M., Borodina, O. M. and Prokopa, I. V. (ed.). IEF. Kiev. Ukraine.

**Стаття надійшла до редакції 20.01.2019 р.**